

Η Σημερινή Κατάσταση της Κυπριακής Οικογένειας

Εισαγωγή

Η έρευνα για τη «Σημερινή Κατάσταση της Κυπριακής Οικογένειας» έγινε από το Κέντρο Ερευνών του – Intercollege, για λογαριασμό της Επιτροπής για την Οικογένεια, της οποίας προεδρεύει η κ. Κλαίρη Αγγελίδου. Στόχος ήταν η σκιαγράφηση των λειτουργιών, των ρόλων ή ευθυνών, των σχέσεων, των αξιών, καθώς και των προβλημάτων που παρουσιάζει η οικογένεια στη σημερινή Κύπρο.

Η έρευνα έγινε σε παγκύπρια κλίμακα, με δείγμα 1100 ατόμων, ηλικίας από 15 μέχρι 64 ετών. Η δειγματοληψία πραγματοποιήθηκε μεταξύ Φεβρουαρίου και Ιουνίου του 2003, με βάση τυχαίο επιλεγμένο, αναλογικά στρωματοποιημένο δείγμα¹. Διεξάχθηκε επίσης ποιοτική έρευνα με εις βάθος συνεντεύξεις, στις οποίες έλαβαν μέρος 50 άτομα τα οποία είχαν προηγουμένως συμμετάσχει στη συμπλήρωση του κλειστού ερωτηματολογίου.

Η τελική μελέτη χωρίζεται στα εξής μέρη: 1. Θεωρητικό πλαίσιο για την οικογένεια και το γάμο, 2. Ιστορική αναδρομή στην πορεία εξέλιξης της κυπριακής οικογένειας, 3. Η επικοινωνία και οι συναισθηματικές σχέσεις στην κυπριακή οικογένεια, 4. Οι ευθύνες και ρόλοι στη σημερινή οικογένεια, 5. Σχέσεις γονιών-παιδιών, 6. Σχέσεις ζευγαριού, 7. Οικογενειακές αξίες, 8. Κοινωνικές αξίες και απόψεις και 9. Προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες.

Το βασικό πόρισμα αυτής της έρευνας είναι ότι, ενώ είναι εμφανείς οι επιδράσεις της πορείας μετασχηματισμού της Κυπριακής κοινωνίας, στο θεσμό της οικογένειας, οι αλλαγές δεν είναι τόσο μεγάλες όσο σε άλλες ανεπτυγμένες κοινωνίες. Οπωσδήποτε, οι όποιες αλλαγές δεν είναι τέτοιες που να οδηγούν στην κατάρρευση του θεσμού της οικογένειας, οπότε και δεν ευσταθούν οι ανάλογες ανησυχίες.

Γενικότερες αλλαγές

- Παρατηρείται σημαντική αύξηση στα **διαζύγια**. Το ακαθάριστο ποσοστό διαζευτικότητας (αριθμός διαζυγίων σε κάθε 1000 κατοίκους) το 2002 έφτασε το 1,90 από 0,27 που ήταν το 1974 – δηλαδή επταπλασιάστηκε! Αυτό φαίνεται να ανησυχεί έντονα την Κυπριακή κοινωνία αφού ποσοστό 90% θεωρεί «κακή» και «πολύ κακή» αυτή την εξέλιξη². Όμως από την άλλη υπάρχει μια σταθερή αύξηση στον αριθμό των γάμων μεταξύ ατόμων που παντρεύονται για δεύτερη ή τρίτη φορά³ (το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι: οι Κύπριοι εισέρχονται στο γάμο έχοντας ψηλές προσδοκίες οι οποίες όταν δεν ευοδωθούν οδηγούν στο διαζύγιο με στόχο ένα καλύτερο γάμο· στην ουσία απορρίπτουν το συγκεκριμένο γάμο και όχι το γάμο ως θεσμό).

¹ Το στρωματοποιημένο δείγμα προϋποθέτει το διαχωρισμό του πληθυσμού σε στρώματα τα οποία έχουν κάποιο κοινό χαρακτηριστικό μεταξύ τους. Στη συγκεκριμένη έρευνα διαχωρίστηκαν στρώματα κατά: 1. Περιοχή Διαμονής, 2. Φύλο και 3. Ηλικία.

² Έρευνα «Διαμόρφωση Δημογραφικής Πολιτικής στην Κύπρο». Business Development Centre – Consultancy Unit. May 2002.

³ Με βάση τα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας: το 1974 - 8,5% πρώτος γάμος για τον ένα μόνο 2002 -19,3%, 1974 – 2% γάμοι μεταξύ ατόμων που έχουν και οι δύο ξαναπαντρευτεί 2002 - 11,4%.

- Στις δυτικές κοινωνίες η **συμβίωση** είναι πλέον ένα σύνηθες φαινόμενο. Η Σουηδία έχει το ψηλότερο ίσως ποσοστό ζευγαριών που συμβιώνουν (85%)⁴. Αντίθετα, στην Κύπρο δεν είναι σύνηθες φαινόμενο αφού στην πλειοψηφία των περιπτώσεων η «συμβίωση» επισφραγίζεται με το θεσμό των αρραβόνων και οδηγεί τις περισσότερες φορές στο γάμο. Με βάση τα στοιχεία της έρευνάς μας το ποσοστό είναι 1%.
 - Η Κύπρος παρουσιάζει μια από τις χαμηλότερες αναλογίες **εξώγαμων** παιδιών στην Ευρώπη (3,5% το 2002⁵, ενώ στην Ελλάδα ήταν 4,1%, στην Ιταλία 9,6%, στην Ισπανία 17%). Τα πιο ψηλά ποσοστά παρατηρούνται στη Γαλλία (42,6%), στη Δανία (44,6%) και στη Σουηδία (55,5%)⁶. Παρόλα αυτά η πλειονότητα (83%) των Κυπρίων καταδικάζει το φαινόμενο της γέννησης παιδιών από ανύπαντρα ζευγάρια.
 - Ολοένα και περισσότερες γυναίκες εργάζονται. Ο **οικονομικά ενεργός γυναικείος πληθυσμός** το 1980 αποτελούσε το 33,4% ενώ το 2001 το 43,8%. Το 1980 - 3,5 γυναίκες στις 10 εργάζονταν ενώ το 2001 - 7,6 γυναίκες στις 10 συμμετείχαν ενεργά στο εργατικό δυναμικό. Παρ' όλα αυτά η επαγγελματική σταδιοδρομία της γυναίκας επηρεάζεται αρνητικά λόγω γάμου και δημιουργίας οικογένειας. Με βάση την έρευνά μας μόνο ένα ποσοστό 56,5% εργάζεται με πλήρη απασχόληση, ενώ το αντίστοιχο των αντρών είναι 79,1%⁷.
 - Τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν τους **στενούς δεσμούς** που υπάρχουν ανάμεσα στα μέλη της Κυπριακής οικογένειας. Παρ' όλο που παρατηρείται μικρή αύξηση στα ποσοστά νέων που ζουν μόνοι (0,7% το 1985, 2,3% το 1995 και 3,1% το 2001), το ποσοστό νέων, από την άλλη, που, ενώ **δεν** είναι ανύπαντροι, μένουν με τους γονείς τους, είναι 10,4% - κάτι που σπάνια, αν όχι και καθόλου, παρατηρείται σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες.
 - Οι **σχέσεις μεταξύ γονιών και παιδιών** παρουσιάζονται καλές σε ένα γενικό επίπεδο. Στο παρελθόν τα παιδιά εργάζονταν σκληρά τόσο έξω από το σπίτι όσο και μέσα στο σπίτι. Παράλληλα, η απουσία επικοινωνίας για θέματα που αφορούσαν τα παιδιά και η μη επίδειξη συναισθημάτων (στην πλειοψηφία των οικογενειών) ήταν χαρακτηριστικό γνώρισμα της σχέσης γονιών-παιδιών.
- Σήμερα η κυπριακή οικογένεια χαρακτηρίζεται από ένα έντονο **παιδοκεντρισμό** αφού, τα παιδιά έχουν πάψει να συμμετέχουν σε εξωοικιακές εργασίες και στις πλείστες μάλιστα περιπτώσεις δε συμμετέχουν καθόλου στον καταμερισμό εργασίας για δουλειές που αφορούν το σπίτι. Επίσης, οι επικοινωνιακές σχέσεις μεταξύ γονιών και παιδιών έχουν βελτιωθεί σημαντικά αφού σήμερα υπάρχει περισσότερη επικοινωνία, κατανόηση και διαχυτικότητα εκ μέρους των γονιών.

⁴ Με βάση τα δεδομένα που παρουσιάζει η Kathleen Kierman (2002) το ποσοστό των αντρών και γυναικών (Σουηδία) ηλικίας 25-34 που συμβίωναν κατά το 2000-1 είναι 85%. Ακολουθεί η Φιλανδία με 74%, η Δανία με 73% και η Γαλλία με 67%. Τα χαμηλότερα ποσοστά ανήκουν στην Ιταλία (44%), Ισπανία (40%), Ελλάδα (34%) και Πορτογαλία (28%).

⁵ Δημογραφική Έκθεση, 2002.

⁶ Eurostat, Στατιστική Υπηρεσία Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2003

⁷ Σε άλλες μορφές απασχόλησης (π.χ. μερική απασχόληση) τα ποσοστά των γυναικών ξεπερνούν τα αντίστοιχα των ανδρών.

- Μέσα από την έρευνα φαίνεται η μεγάλη διαφορά στις **σχέσεις μεταξύ των σύγχρονων και των παραδοσιακών ζευγαριών**. Στο παρελθόν ο γάμος είχε ως πρώτιστο στόχο την εξυπηρέτηση των **συμφερόντων** των δύο γονεϊκών οικογενειών με αποτέλεσμα οι προσδοκίες του ζευγαριού για τη δική τους σχέση να περιορίζονταν στο ελάχιστο. Στη σύγχρονη κυπριακή κοινωνία ο **έρωτας/αγάπη** έχει καθιερωθεί ως ο πλέον σημαντικός παράγοντας στην πραγματοποίηση ενός γάμου, με αποτέλεσμα να απαιτούνται πολύ περισσότερα συστατικά στοιχεία για να καταστεί μια σχέση λειτουργική.
- Τα πιο σημαντικά **προβλήματα** που απασχολούν τις Κυπριακές οικογένειες είναι οικονομικής φύσης: π.χ.: οι δυσκολίες στην οικονομική στήριξη των παιδιών αμέσως μετά το γάμο, η κάλυψη των οικονομικών αναγκών της οικογένειας, καθώς και οι δυσκολίες στο να βρουν δουλειά τα παιδιά. Τα επόμενα στη σειρά προβλήματα έχουν περισσότερη σχέση με την ποιότητα ζωής, όπως, για παράδειγμα «ο περιορισμός της προσωπικής ζωής λόγω της φροντίδας των παιδιών», και «η πίεση του χρόνου» λόγω της ανάγκης μεταφοράς των παιδιών στις διάφορες εξωσχολικές τους δραστηριότητες.
- Στον τομέα των **οικογενειακών αξιών** διαπιστώνουμε ότι οι κεντρικοί άξονες των παραδοσιακών αξιών παραμένουν αμετάβλητοι, αλλά υπάρχουν σαφείς διαφοροποιήσεις σε επί μέρους θέματα. Η έγνοια για την «τιμή» της οικογένειας φαίνεται να αποτελεί ακόμα πρωταρχικό μέλημα. Ο πατέρας εξακολουθεί να έχει κυρίαρχη θέση στην οικογένεια, αλλά η εξουσία που είχε ως αρχηγός της οικογένειας μειώνεται αισθητά. Οι αξίες σε σχέση με τον ρόλο της μητέρας έχουν αλλάξει αρκετά: μόνο ένα ποσοστό 24,1% υποστηρίζει ότι «η θέση της μητέρας είναι στο σπίτι και όχι στην επιδίωξη επαγγελματικής σταδιοδρομίας» – ενώ το 60,7% διαφωνεί.

Ευρήματα της έρευνας

A. Ευθύνες και ρόλοι στη σημερινή κυπριακή οικογένεια

I. Ευθύνες σχετικά με το σπίτι και την οικογενειακή επιχείρηση

- Οι **γυναίκες-νοικοκυρές** είναι αυτές που επωμίζονται το **μεγαλύτερο βάρος των ευθυνών** όσο αφορά τις εργασίες που σχετίζονται με το σπίτι – είτε εργάζονται είτε όχι. Οι τρεις κύριες οικιακές ασχολίες (καθάρισμα σπιτιού, μαγείρεμα και πλύσιμο ρούχων) συνεχίζουν να γίνονται κατά κύριο λόγο από τις γυναίκες (καθάρισμα: 91,7% μαγείρεμα: 93,2%, πλύσιμο: 93,8%). Ταυτόχρονα στις συγκεκριμένες εργασίες οι άντρες του σπιτιού παρουσιάζουν υψηλό «δείκτη αποφυγής» – ιδιαίτερα τα αγόρια (**πατέρας** – καθαρίσμα: 1,2%, μαγείρεμα: 1,2%, πλύσιμο: 0,9% **γιος** – καθαρίσμα: 0,3% μαγείρεμα: 0,0% πλύσιμο: 0,1%) (Βλ. Γράφημα 1).
- Όσο ανεβαίνει το **κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο** μιας γυναίκας τόσο μειώνεται (σε μικρό έστω βαθμό) ο κύριος ρόλος που αναλαμβάνει για τις εργασίες που σχετίζονται με το σπίτι (καθάρισμα, μαγείρεμα, πλύσιμο, ψώνια και κήπος).

- Ο **άνδρας δρα ως συμπληρωματικός, «βοηθός»**, της γυναίκας στο σπίτι αφού συνήθως δεν παίρνει πρωτοβουλίες για την πλήρη διεκπεραίωση μιας ασχολίας, αλλά παρέχει βοήθεια «εκεί που χρειάζεται» – δηλ. όταν βλέπει πως η γυναίκα δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα μόνη της (π.χ. με τη γέννηση ενός παιδιού υπάρχουν μεγαλύτερες πιθανότητες ο άντρας να βοηθά περισσότερο τη γυναίκα του στις δουλειές του σπιτιού). Δημιουργείται στην ουσία μια «ιδανική τάξη πραγμάτων», βάση της οποίας κατανέμονται ευθύνες και ρόλοι με μια αντιστοιχία/συμμετρία ως εξής:

Σπίτι: Κύρια ευθύνη = γυναίκα. Βοηθητικός-εφεδρικός ρόλος = άνδρας

Εργασία: Κύρια ευθύνη = άνδρας. Βοηθητικός-εφεδρικός ρόλος = γυναίκα

Οι γυναίκες όχι μόνο ασχολούνται περισσότερες ώρες με το νοικοκυριό αλλά και η φύση της συμμετοχής τους είναι διαφορετική, αφού τείνουν να κάνουν τις πιο σκληρές και επαναληπτικές δουλειές ρουτίνας στο σπίτι. Αντίθετα, οι εργασίες με τις οποίες ασχολούνται συνήθως οι άντρες δεν είναι επαναλαμβανόμενες, ενώ τείνουν να είναι πιο ευχάριστες και πιο εύκολες.

- Αν εξετάσουμε τους **ρόλους/ευθύνες των ανδρών**, βλέπουμε ότι ένας πολύ μικρός αριθμός **αντρών**, άρχισε να αναλαμβάνει κάποιες **πρωτοβουλίες μέσα στο σπίτι**. Αυτό το γεγονός μπορεί να ερμηνευτεί ποικιλοτρόπως: από τη μια θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένδειξη ότι έχει αρχίσει να εμφανίζεται μια τάση απόρριψης της πατριαρχικής νοοτροπίας από τους πιο νέους και μορφωμένους. Από την άλλη, το μικρό μέγεθος του ποσοστού αυτού και το γεγονός ότι συχνά υπάρχει μια σταδιακή υποτροπή με την πάροδο του χρόνου – συνήθως κάποια χρόνια μετά το γάμο – μπορεί να θεωρηθεί ως τεκμηρίωση της αντίθετης ακριβώς θέσης, ότι δηλ. πολύ λίγο αλλάζουν τα δεδομένα, με πολύ αργούς ρυθμούς.
- Μέσω της **κοινωνικοποίησης** στην κυπριακή οικογένεια, συντηρείται και αναπαράγεται το **παραδοσιακό μοντέλο κατανομής ευθυνών** μέσα στο σπίτι, με το οποίο η γυναίκα θεωρείται υπεύθυνη για τις εργασίες του σπιτιού. Η κύρια διαφορά στις τελευταίες δεκαετίες είναι ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, θεωρείται «αναμενόμενο» η γυναίκα να εργάζεται για να συμπληρώσει τα οικογενειακά εισοδήματα. Ο άντρας, από την άλλη πλευρά, συνεχίζει να είναι ο επικεφαλής στη δημόσια σφαίρα, επιφορτισμένος με την κύρια ευθύνη της εργασίας εκτός οίκου, ενώ εξακολουθεί να θεωρείται ως ο προμηθευτής («κουβαλητής») των αναγκαίων υλικών αγαθών για την ευημερία της οικογένειας.
- **Εξαιρέσεις** αποτελούν εργασίες που παραδοσιακά συνδέονταν με ανδρικούς ρόλους/καθήκοντα όπως για παράδειγμα: ο **κήπος** και η **οικογενειακή επιχείρηση**. Όσο αφορά τη φροντίδα του κήπου την ευθύνη στην πλειοψηφία των νοικοκυριών που ρωτήθηκαν (53,2%) την έχει ο σύζυγος. Ακόμα πολύ πιο έντονη είναι η παρουσία του άντρα, σε σύγκριση με εκείνη της γυναίκας, στην οικογενειακή επιχείρηση (78,6%) στην οποία ανέκαθεν ο άντρας ήταν αυτός που «κρατούσε τα ινία».
- Προχωρώντας στους **ρόλους/ευθύνες των παιδιών**, φαίνεται να έχει πλέον καθιερωθεί μια σημαντική **αλλαγή** στους παραδοσιακούς ρόλους/προσδοκίες

που ήθελαν τα παιδιά να εργάζονται σκληρά τόσο μέσα στο σπίτι όσο και έξω από αυτό. Η κυπριακή οικογένεια είναι σήμερα, υπερβολικά ίσως, **παιδοκεντρική** με αποτέλεσμα να εμφανίζεται ένας έντονος προστατευτισμός προς τα παιδιά, ιδιαίτερα όσον αφορά τα αγόρια. Έτσι ρόλοι και ευθύνες που αναλαμβάνονταν παλαιότερα από τα παιδιά έχουν περάσει σήμερα πολύ περισσότερο στις μαμάδες και στις γιαγιάδες ή και στους πατεράδες ακόμη. Σε αυτό φυσικά συμβάλουν οι σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες και αντίστοιχες αξίες αλλά επίσης και οι ευθύνες που αυτές συνεπάγονται (π.χ. φροντιστήρια), καθώς οπωσδήποτε και οι νέες παιδαγωγικές αντιλήψεις της εποχής που απαιτούν από τους γονείς να δίνουν έμφαση στα συναισθήματα και στις ξεχωριστές ανάγκες του κάθε παιδιού, ενώ παράλληλα να παρέχουν ενθάρρυνση και συναισθηματική στήριξη στα παιδιά τους, λειτουργώντας ως σύμβουλοι και φίλοι.

- Στις οικογένειες όπου δηλώθηκε πως **οι γυναίκες δεν εργάζονται**, η ευθύνη για τις δουλειές του σπιτιού και τη φροντίδα των παιδιών πέφτει σχεδόν αποκλειστικά στη γυναίκα. Στις **οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας** η κύρια ευθύνη της γυναίκας μειώνεται κάπως, αλλά σε πολύ μικρό βαθμό: στις περιπτώσεις των οικογενειών αυτών η παρουσία των παππούδων/γιαγιάδων και των οικιακών βοηθών είναι πιο αισθητή (ενώ στις οικογένειες όπου η μητέρα δεν εργάζεται, η παρουσία τους είναι σχεδόν ανύπαρκτη).

II. Ευθύνες όσον αφορά τα παιδιά

- Η **μητέρα** αναλαμβάνει το **κύριο βάρος των ευθυνών όσον αφορά τα παιδιά** προσχολικής και σχολικής ηλικίας και κατ' επέκταση όσο πιο μικρό είναι το παιδί τόσο πιο μεγάλη είναι η ευθύνη που αναλαμβάνει. Οι άνδρες προτιμούν να φροντίζουν ή να βοηθούν τα παιδιά αντί να κάνουν τις δουλειές του σπιτιού, ενώ αρέσκονται περισσότερο στο να επιβλέπουν ή να παίζουν με τα παιδιά παρά να τα ταΐζουν ή να τα καθαρίζουν. Με παρόμοιο τρόπο, η κοινή ευθύνη μητέρας-πατέρα αυξάνεται σημαντικά στις περιπτώσεις που σχετίζονται με το παιχνίδι και το διάβασμα των παιδιών (Βλ. Γράφημα 2).
- Σε ένα μικρό έστω ποσοστό οικογενειών (6,4% στο συνολικό δείγμα), οι **παππούδες και οι γιαγιάδες** επωμίζονται την ευθύνη της φροντίδας των μικρών τους εγγονιών, προσχολικής και σχολικής ηλικίας, τις ώρες ή κάποιες από τις ώρες που οι γονείς τους εργάζονται. Αυτό συμβαίνει πιο πολύ στις αστικές περιοχές παρά στις αγροτικές.
- Το ποσοστό των **οικιακών βοηθών** που φροντίζουν παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι πολύ μικρό αφού μόνο το 1,4% των γονιών που ρωτήθηκαν δηλώνουν πως αφήνουν τα παιδιά τους υπό την επίβλεψη της οικιακής βοηθού. Σημειώνεται μάλιστα ότι μόνο οι μισές από αυτές τις βοηθούς έχουν ξένη υπηκοότητα, ενώ οι υπόλοιπες μισές είναι Κύπριες.
Η διαπίστωση αυτή έρχεται σε αντίθεση με τη διάχυτη αρνητική αντίληψη που θεωρεί ότι στην Κύπρο έχει γενικευθεί η τάση ανάληψης της φροντίδας των παιδιών από τις οικιακές βοηθούς. Όπως θα αναμενόταν, όσο ανεβαίνει το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο μιας οικογένειας, τόσο περισσότερο αναλαμβάνουν οι οικιακές βοηθοί να προσέχουν τα παιδιά.

- Όσο αφορά θέματα **οικονομικά** (π.χ. χαρτζιλίκι), **συμπεριφοράς** και **λήψης αποφάσεων** το σκηνικό αλλάζει: σε αυτές τις περιπτώσεις οι ευθύνες του πατέρα ή και των δύο-γονιών-εξίσου αυξάνονται, ενώ ταυτόχρονα μειώνονται τα ποσοστά αποκλειστικής ευθύνης της μητέρας.
- Ο **πατέρας** (65,8%) εξακολουθεί να είναι ο **κύριος χρηματοδότης** της κυπριακής οικογένειας. Σε ένα σημαντικό όμως ποσοστό οικογενειών (24,8%) δηλώθηκε ότι η μητέρα και ο πατέρας συμβάλλουν **εξίσου** στον **οικογενειακό προϋπολογισμό**, γεγονός που δείχνει ότι η σημερινή γυναίκα με τη μόρφωση της και τη θέληση της για επαγγελματική επιτυχία, άρχισε να παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην αγορά εργασίας, ενώ παράλληλα της δίνεται μια διαφορετική υπόσταση στο σπίτι (Βλ. Γράφημα 3).
- Στην πλειοψηφία των οικογενειών αυτοί που αποφασίζουν για τα **μεγάλα οικονομικά έξοδα** είναι και οι **δύο γονείς εξίσου**. Σε κάποιες οικογένειες όμως το ποσοστό του πατέρα είναι αρκετά ψηλότερο (28,4%) από αυτό της μητέρας (9,4%), γεγονός που επιβεβαιώνει τη συνέχιση των παραδοσιακών τάσεων στο θέμα αυτό. Αντίθετα όσον αφορά τις αποφάσεις για τα **καθημερινά έξοδα** η εικόνα αντιστρέφεται, αφού η μητέρα (63,6%) είναι αυτή που αποφασίζει συνήθως για αυτά.
- Η **μετάδοση της θρησκευτικής παράδοσης/πίστης** στα παιδιά φαίνεται να αποτελεί σημαντική ευθύνη για τους παππούδες και τις γιαγιάδες (11,1%) αλλά και για τους «δύο-γονείς-εξίσου» (55%). Το ποσοστό της μητέρας είναι αρκετά μειωμένο σε αυτή την περίπτωση (29,4%) και του πατέρα ακόμα πιο χαμηλό (3,3%). Και πάλι τα δεδομένα αυτά σχετίζονται με τους παραδοσιακούς κώδικες με βάση τους οποίους η γυναίκα είναι εκείνη που ενεργεί ως φορέας των θρησκευτικών αξιών. Όσον αφορά τη **μετάδοση της αγάπης για την πατρίδα** στα παιδιά, η πλειοψηφία απαντά ότι αυτό αποτελεί ευθύνη και των «δύο-γονιών-εξίσου» (71,7%), ενώ παράλληλα ο «πατέρας» (12,6%) έχει ένα ελαφρό προβάδισμα έναντι της μητέρας (8,2%). Τέλος, η **μετάδοση των παραδόσεων, ηθών και εθίμων** στα παιδιά, γίνεται κυρίως και από τους δύο γονείς (54,4%) ενώ σημαντικό ρόλο διαδραματίζει, για ακόμα μια φορά, η μητέρα (20,7%), αλλά επίσης οι παππούδες και οι γιαγιάδες (16,8%), με μικρή και πάλι συμμετοχή του πατέρα (3,3%).

B. Σχέσεις γονιών-παιδιών

I. Ανατροφή των παιδιών

- Κύρια **πηγή άντλησης γνώσεων** των γονιών για την ανατροφή των παιδιών τους είναι το προσωπικό **ένστικτο** (ή και του συντρόφου) καθώς και οι προσωπικές γνώσεις. Κατά δεύτερο λόγο έρχονται οι συμβουλές της μητέρας και της πεθεράς, ενώ λιγότερη σημασία δίνεται στην ενημέρωση από τα ΜΜΕ, τα βιβλία και τους ειδικούς⁸.

⁸ Αν συγκριθούν αυτά τα αποτελέσματα με τα αποτελέσματα μιας ανάλογης ελληνικής έρευνας (Μουσούρου, 1985) για τις Αθηναίες μητέρες, φαίνεται μια σαφής διαφορά αφού οι τελευταίες στηρίζονται περισσότερο στις συμβουλές/απόψεις σε βιβλία, ειδικούς και στα ΜΜΕ (αντί στις νοθεσίες της μητέρας ή πεθεράς). Αυτό δείχνει τις κατά πολύ στενότερες οικογενειακές σχέσεις στην

II. Βαθμός ικανοποίησης γονιών από τη συμπεριφορά των παιδιών τους

- Σε γενικές γραμμές οι **γονείς** δηλώνουν **ικανοποιημένοι** από τις συμπεριφορές των παιδιών τους. Τα πιο σημαντικά προβλήματα (σε συγκριτικά μεγέθη) έχουν να κάνουν με τις «**παραβιάσεις των ορίων**» – όπως, για παράδειγμα του χρόνου που επενδύεται στην τηλεθέαση (Βλ. Γράφημα 4 και 5).
- Οι **δημοκρατικοί γονείς**⁹ είναι αυτοί που εκφράζονται πιο θετικά για τα παιδιά τους, για όλα τα ζητήματα που ρωτήθηκαν. Γενικά φαίνεται πως όσο πιο δημοκρατικοί είναι οι γονείς τόσο πιο θετικά ανταποκρίνονται τα παιδιά τους (με βάση τις δηλώσεις των ίδιων των γονιών). Οι **υπερπροστατευτικοί γονείς** εκφράζονται τις περισσότερες φορές θετικά για τα παιδιά τους, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις τα παιδιά τους δε φαίνεται να αντιδρούν με τόσο θετικό τρόπο όσο τα παιδιά των δημοκρατικών γονιών. Οι **αυταρχικοί γονείς** εμφανίζουν συνήθως δύο ακραίες τάσεις που μπορεί να επενεργούν θετικά για μια ομάδα παιδιών ενώ ταυτόχρονα αρνητικά για μια άλλη ομάδα. Τέλος, η εικόνα που παρουσιάζουν τα παιδιά των γονιών που έχουν χαρακτηριστεί ως **ανταγωνιστικοί** δεν ακολουθεί πάντα μια ομοιόμορφη τάση: Σε μερικές περιπτώσεις όσο πιο ανταγωνιστικοί είναι οι γονείς τόσο περισσότερο τα παιδιά παρουσιάζουν αρνητικές συμπεριφορές. Σε κάποιες άλλες από τις οικογένειες του τύπου αυτού παρουσιάζονται οι ακραίες τάσεις που εμφανίζονται στα παιδιά με αυταρχικούς γονείς¹⁰.
- Οι απαντήσεις των παιδιών επιβεβαιώνουν (Βλ. Γράφημα 6) σε μεγάλο βαθμό αυτά που δηλώνουν οι γονείς. Φαίνεται πως η πλειοψηφία των **σύγχρονων κυπριακών οικογενειών** μπορούν να χαρακτηριστούν ως **δημοκρατικές**, με αρκετή κατανόηση όσον αφορά τις ανάγκες και τα δικαιώματα των παιδιών, ενώ ταυτόχρονα είναι **προστατευτικές** όταν η φυσική ή ηθική ασφάλεια του παιδιού εκτίθεται σε κίνδυνο¹¹.

Κύπρο – και συνακόλουθα το σημαντικό, ακόμα, συντηρητισμό στις απόψεις, την μεγάλη εξάρτηση μεταξύ των μελών της οικογένειας κτλ.

⁹ Με βάση τους ορισμούς που δίνονται στη βιβλιογραφία, βλ. Χαραλάμπους (1996:19-23) **Δημοκρατικός** είναι: ο γονιός που σέβεται την προσωπικότητα του κάθε μέλους της οικογένειας και βασίζει την επικοινωνία στη συμμετοχή και στο διάλογο και μεταδίδει στα παιδιά του την ψυχική γαλήνη και τη σιγουριά. **Υπερπροστατευτικός** είναι ο γονιός που συγχύζει την αγάπη με την υπερπροστασία και κάνει πράγματα τα οποία θα μπορούσε το παιδί να κάνει μόνο του. **Αυταρχικός** είναι ο γονιός που θέλει να γίνεται πάντα το δικό του και να επιβάλλει την άποψη του. Δε δέχεται το διάλογο και την αμφισβήτηση μέσα στην οικογένεια του. Πιστεύει ότι τα παιδιά είναι ιδιοκτησία του, είναι ανώριμα και πως είναι δικό του έργο να καθορίζει τη συμπεριφορά και γενικότερα τη ζωή τους. **Ανταγωνιστικός** είναι ο γονιός που συγκρίνει συνεχώς τα παιδιά του είτε με τα αδέρφια του είτε με άλλα παιδιά με αποτέλεσμα να γίνεται πειστικός, να ανακαλύπτει συνέχεια λάθη στα παιδιά του και εκείνο που πετυχαίνει είναι να δημιουργεί ένταση, άγχος και να δηλητηριάζει τις σχέσεις μεταξύ των αδελφιών ή μεταξύ φίλων.

¹⁰ Τα ποσοστά για τις τέσσερις κατηγορίες γονιών δίνονται με κάθε επιφύλαξη αφού οι απαντήσεις βασίζονται στις δηλώσεις των ίδιων των γονιών οι οποίοι μπορεί να απάντησαν με βάση το πως είναι σωστό να συμπεριφέρονται απέναντι στα παιδιά τους και όχι πως συμπεριφέρονται στην πραγματικότητα.

¹¹ Συμπέρασμα που επιβεβαιώνει προηγούμενη παρόμοια διαπίστωση της έρευνας για τη «Δομή της Κυπριακής Οικογένειας και τη Θέση του Εφήβου σε αυτή», 1982.

III. Στενές σχέσεις (εξάρτησης) γονιών-παιδιών

- Ανάμεσα στα άτομα που μένουν μόνα τους (εκτός από άτομα μεγάλης ηλικίας που μπορεί να είναι χήρες ή χήροι ή άτομα διαζευγμένα) υπάρχει μια μερίδα μορφωμένων νέων (1,7%), τόσο ανδρών όσο και γυναικών, που επιζητούν την ανεξαρτησία τους πριν παντρευτούν. Η πλειοψηφία όμως των Κύπριων νέων μένουν με τους γονείς τους μέχρι να αρραβωνιαστούν, οπότε σταδιακά αρχίζουν να ανεξαρτικοποιούνται. Σε παλαιότερη έρευνα που έγινε το 1985 με θέμα τους Κύπριους νέους παρουσιάζεται περίπου η ίδια εικόνα αφού αναφέρεται πως το 95% των ανύπαντρων νέων ζούσαν με τους γονείς τους, ενώ το ποσοστό των νέων που δε ζούσαν με την οικογένεια τους ήταν ασήμαντο (0,7%).
- Η κυπριακή οικογένεια βιώνεται ως ένα σημαντικό καταφύγιο για τα μέλη της, ένα «λιμάνι» από το οποίο απομακρύνονται όταν έρθει η κατάλληλη στιγμή, αλλά στο οποίο γνωρίζουν ότι μπορούν να επιστρέψουν όταν η προσπάθεια τους αυτή συναντήσει δυσκολίες.

Γ. Συχνότητα συναντήσεων μελών της πυρηνικής με μέλη της εκτεταμένης οικογένειας

- Μεταξύ των μελών της κυπριακής οικογένειας, τόσο της πυρηνικής όσο και της εκτεταμένης, εμφανίζονται αρκετά **στενοί δεσμοί**. Η **μητέρα** είναι το πρόσωπο που έχει προτεραιότητα (47,4% του δείγματος δηλώνει πως τη βλέπει «καθημερινά» και 35,5% «μία με δύο φορές τη βδομάδα»). Ακολουθεί με πολύ μικρή ποσοστιαία διαφορά ο **πατέρας** (το 46,9% αυτών που απάντησαν δήλωσαν ότι βλέπουν τον πατέρα τους «καθημερινά» και το 35,4% «μία με δύο φορές τη βδομάδα»). Στενοί είναι επίσης οι δεσμοί μεταξύ των **αδελφών** αλλά σε χαμηλότερο βαθμό, αφού οι επαφές αραιώνουν μετά το γάμο και τη δημιουργία ξεχωριστών οικογενειών (το 25,9% αυτών που απάντησαν δηλώνουν ότι βλέπονται «καθημερινά» και το 46,8% «μία με δύο φορές τη βδομάδα»).

Αντίθετα, στενές παραμένουν οι επαφές **ανδρογύνου-πεθερικών** (το 34,8% των ερωτηθέντων δηλώνει πως συναντά «καθημερινά» τα πεθερικά του ενώ το 40,1% «μία με δύο φορές τη βδομάδα») καθώς και της πυρηνικής οικογένειας με τους **παππούδες-γιαγιάδες** (το 20,5-21,5% των ερωτηθέντων δήλωσαν πως τους βλέπουν καθημερινά ενώ το 50,7%-52% δηλώνει πως τους βλέπει «μία με δύο φορές τη βδομάδα»). Χαμηλότερο ποσοστό συγκριτικά με πιο πάνω, όμως αρκετά ψηλό, είναι το ποσοστό της συχνότητας συνάντησης των μελών της πυρηνικής οικογένειας με τους θείους/ες (η πλειοψηφία του δείγματος (68,4%) συναντά τους **θείους/ες** «μία με δύο φορές τη βδομάδα ή το μήνα»).

- Τα ποσοστά των οικογενειών που **γευματίζουν μαζί** είναι πολύ ψηλά τόσο τις καθημερινές - τουλάχιστον μια φορά τη μέρα (79,2%), αλλά ακόμα περισσότερο τις Κυριακές (92,1%). Στις αγροτικές περιοχές τείνουν να μαζεύονται για φαγητό σε μεγαλύτερα ποσοστά - «μία φορά τη μέρα» - σε σύγκριση με τις αστικές περιοχές.

- Η πλειοψηφία του δείγματος δήλωσε πως οι **οικογενειακές συγκεντρώσεις** της εκτεταμένης οικογένειας γίνονται «πιο αραιά» (20,4%) ή «στις μεγάλες γιορτές» (34%), γεγονός που δείχνει μια χαλάρωση των δεσμών μεταξύ των μελών της εκτεταμένης οικογένειας σε σύγκριση με την παραδοσιακή κυπριακή οικογένεια. Από την άλλη όμως υπάρχει ένα αξιοσημείωτο ποσοστό που δηλώνει πως συναντιέται «κάθε βδομάδα» (18,6%) ή «κάθε μήνα» (23,6%), ποσοστά που δείχνουν πως οι σχέσεις οικογένειας-συγγενών εξακολουθούν να είναι αρκετά στενές. Η σύγκριση μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών έδειξε πως στις αγροτικές περιοχές η πλειοψηφία των ερωτηθέντων συναντιούνται πιο συχνά από ότι στις αστικές περιοχές.

Δ. Καταθέσεις και αποπληρωμή δανείων

- Η πλειοψηφία του δείγματος (68,6%) δήλωσε πως αποταμιεύει λεφτά ή αποπληρώνει κάποιο δάνειο για την οικογένεια. Όσο ανεβαίνει το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο τόσο αυξάνονται τα ποσοστά δανεισμού και αποταμίευσης.
- Η πλειοψηφία των οικογενειών του δείγματος αποπληρώνει κάποιο δάνειο για τη **δική του οικογένεια**. Πιο αναλυτικά δανείζονται για: κτίσιμο/αγορά κατοικίας (20,2%), αγορά επίπλων και οικιακών συσκευών (7,5%), αγορά αυτοκινήτου (14,3%), καθώς και για τις ανάγκες της οικογενειακής επιχείρησης (4,1%). Εμφανίζεται επίσης μια τάση αποταμίευσης με στόχο τις διακοπές (3,7%) και τις σπουδές των παιδιών (5,7%).
- Μια μερίδα **Κύπριων γονιών** δανείζονται χρήματα για «κτίσιμο/αγορά» κατοικίας (4,8%), για αγορά επίπλων/οικιακών συσκευών (1,8%), ή για αγορά αυτοκινήτου (0,4%) δίνοντας τα ως δώρο στα παιδιά που πάντρεψαν. Όσο αφορά τις σπουδές των παιδιών ένα ποσοστό αποταμιεύει (2,2%) και ένα άλλο αποπληρώνει δάνειο (1,6%) για το σκοπό αυτό, γεγονός που αποδεικνύει τη σημασία που δίνεται από τους Κύπριους γονείς στη μόρφωση των παιδιών τους. Παρόμοια ήταν και τα αποτελέσματα της έρευνας του Ατταλίδη για τη Λευκωσία (1981) αφού αναφέρει πως: «Το 66% απάντησαν θετικά ότι πλήρωναν κάποιο δάνειο ή αποταμίευαν λεφτά. Από αυτούς σχεδόν οι μισοί (28% στο συνολικό δείγμα) δήλωναν ότι ο σκοπός ήταν για να χτίσουν σπίτι, και λίγο περισσότερο από το 10% (7% στο συνολικό δείγμα) δήλωσαν πως ήταν για τη μόρφωση ενός ή περισσότερων παιδιών»

Ε. Συναισθηματικές Σχέσεις στην Κυπριακή Οικογένεια

- Η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος (98,2%) δήλωσε πως οι συναισθηματικές σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας είναι πολύ ικανοποιητικές (63,7%) ή ικανοποιητικές (32,7%).

Στ. Σχέσεις ζευγαριού

- Αυτό που τονίζεται πιο έντονα όσον αφορά τις σχέσεις ανάμεσα στα ζευγάρια είναι η **εμπιστοσύνη** που υπάρχει ανάμεσά τους (μέσος όρος: 3,94/5). Επίσης εκφράζουν αρκετή ικανοποίηση στο βαθμό **επικοινωνίας** (μέσος όρος: 3,41/5), στο γεγονός ότι υπάρχει συμφωνία για τον **τρόπο ανατροφής** των

παιδιών (μέσος όρος: 3,36), και στο γεγονός ότι αφιερώνουν **χρόνο με τα παιδιά** (3,3).

- Σε διασταύρωση με το φύλο φαίνεται πως οι γυναίκες είναι αυτές που εκφράζονται με περισσότερη δυσαρέσκεια για πτυχές της σχέσης με το σύντροφό τους. Οι Κύπριοι άντρες δηλώνουν ότι εμπιστεύονται περισσότερο τις γυναίκες τους, ενώ θεωρούν ότι οι γυναίκες τους ζηλεύουν περισσότερο. Οι γυναίκες παραπονιούνται ότι οι σύζυγοί τους, τις παραμελούν λόγω δουλειάς, ενώ οι άντρες παραπονιούνται ότι οι σύζυγοί τους, τους παραμελούν λόγω παιδιών.

Z. Οικογενειακές αξίες

- Οι παραδοσιακές **αξίες που απορρίπτονται** είναι κυρίως αυτές που έχουν σχέση με την αυστηρή ιεράρχηση των ρόλων του πατέρα και της μητέρας, η σχέση δηλαδή εξουσίας-υποταγής της μητέρας προς τον πατέρα. Για παράδειγμα, μονάχα ένα πολύ μικρό ποσοστό υποστηρίζει πως η μητέρα πρέπει να αποδέχεται τις αποφάσεις του πατέρα και ότι η θέση της μητέρας είναι στο σπίτι και όχι στην επιδίωξη επαγγελματικής σταδιοδρομίας (Βλ. Γράφημα 7).
- Ο πατέρας εξακολουθεί να έχει κυρίαρχη θέση στην κυπριακή οικογένεια όμως η αποδοχής της εξουσίας που κατείχε ως «ο αρχηγός» της οικογένειας μειώνεται αισθητά. Έτσι για παράδειγμα, το 58% των ερωτηθέντων πιστεύουν ότι «ο πατέρας πρέπει να είναι αρχηγός της οικογένειας» ενώ το 25% διαφωνούν· και το 44,6% θεωρούν ότι «ο πατέρας πρέπει να είναι ο χρηματοδότης της οικογένειας» ενώ το 45,4% διαφωνούν.
- Οι αξίες που αναφέρονται σε ευθύνες των γονιών προς τα παιδιά και υποχρεώσεις των παιδιών προς τους γονείς και συγγενείς, υιοθετούνται από τη συντριπτική πλειοψηφία.
- Οι άντρες τείνουν να είναι πιο συντηρητικοί σχετικά με θέματα πατριαρχικής υφής. Η ύπαιθρος τείνει προς πιο παραδοσιακές πεποιθήσεις. Όσο ανεβαίνει το μορφωτικό επίπεδο τόσο λιγότερο συντηρητικές είναι οι απόψεις που υποστηρίζονται.

H. Κοινωνικές Αξίες και Απόψεις

- Οι Κύπριοι, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, τείνουν να απορρίπτουν τη συμβίωση των νέων χωρίς προοπτική το γάμο (63,3%). Απορρίπτουν επίσης, την ομοφυλοφιλία (56,8%), τις εκτρώσεις (67,3%) καθώς και την παροχή ελευθερίας στους νέους από πολύ νωρίς (59,2%). Οι κύριες τους ανησυχίες περιστρέφονται γύρω από τα θέματα του θεωρούμενου χάσματος επικοινωνίας (77,1%), τη διάβρωση της νεολαίας (76,4%) και κρίση του θεσμού της οικογένειας (79,3%). Η μόνη παραδοσιακή αξία που φαίνεται πλέον να αμφισβητείται ριζικά από την πλειοψηφία, αφορά το θέμα των προγαμιαίων σχέσεων (53,4% συμφωνεί) (Βλ. Γράφημα 8).

Θ. Προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κυπριακές οικογένειες

- Τα τρία πιο σημαντικά προβλήματα που απασχολούν τους Κύπριους είναι: 1) οι δυσκολίες των γονιών να βοηθήσουν οικονομικά τα παιδιά τους αμέσως μετά το γάμο τους 2) η κάλυψη των οικονομικών αναγκών της οικογένειας και 3) οι δυσκολίες στο να βρουν δουλειά τα παιδιά τους (Βλ. Γράφημα 9).
- Αξιοσημείωτο είναι ότι και τα τρία αυτά προβλήματα έχουν «υλιστική βάση» πράγμα που δείχνει ότι η κυπριακή κοινωνία διάγει ακόμα το **στάδιο των υλιστικών αξιών/προτεραιοτήτων**, σε αντίθεση με τις δυτικές κοινωνίες που έχουν περάσει προ πολλού στο στάδιο της **μετα-υλιστικής κοινωνίας**, όπου η έμφαση είναι σε θέματα ποιότητας ζωής, αυτοπραγμάτωσης κ.α.

Ερευνητική Ομάδα

Νίκος Περισιτιάνης	Επιστημονικός Υπεύθυνος και Συντονιστής Ομάδας Αξιολόγησης / Ανάλυσης / Συγγραφής
Νεόφυτος Χαραλάμπους	Μέλος Ομάδας Αξιολόγησης / Ανάλυσης
Μιχάλης Κουτσούλης	Μέλος Ομάδας Αξιολόγησης / Ανάλυσης
Κατερίνα Κόκκινου	Μέλος Ομάδας Ανάλυσης / Συγγραφής
Λύσανδρος Αβρααμίδης	Υπεύθυνος Διοικητικού Συντονισμού Έρευνας
Χριστόφορος Χριστοφόρου	Οργάνωση και Επίβλεψη Χορήγησης Ερωτηματολογίων, και Στατιστική Ανάλυση
Ανθή Βιολάρη	Διοικητική Στήριξη και Στατιστική Επεξεργασία

Μέτρα Πολιτικής για την Οικογένεια

Η κεφαλαιώδης σημασία της οικογένειας στην κοινωνία είναι γενικά παραδεκτή. Αναγνωρίζεται επίσης από τις κύριες ιδεολογικές παρατάξεις, οι οποίες διαφέρουν σε θέματα έμφασης ως προς τους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων της οικογένειας. Σύμφωνα με τη Νεοφιλελεύθερη σκέψη, στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της ελεύθερης αγοράς, η ίδια η οικογένεια πρέπει να αναλαμβάνει μεγάλο μέρος της ευθύνης για την ευημερία της αντί να βασίζεται σε υπερβολικό βαθμό σε κρατικές παροχές. Η Νέα Αριστερά, αναγνωρίζοντας τον σημαντικό ρόλο της οικογένειας στην ομαλή λειτουργία της κοινωνίας, θέλει να θεωρεί τους ειδικούς, την εκπαίδευση και τις διάφορες υπηρεσίες ως παράγοντες στήριξης, και όχι υποκατάστασης, της ανατροφής στην οικογένεια. Και στις δυο ιδεολογικές προσεγγίσεις, οι συζητήσεις και οι προτάσεις που γίνονται έχουν σαν πρότυπο την παραδοσιακή οικογένεια, θεωρώντας ως αφύσικες και προβληματικές άλλες μορφές οικογενειακής ζωής (π.χ. με ένα γονιό, ή με δυο 'γονείς' του ίδιου φύλου) που άρχισαν να εμφανίζονται σε Δυτικές χώρες τα τελευταία χρόνια. Αυτές και άλλες πτυχές του θέματος «οικογένεια» αποτελούν αντικείμενα μελέτης σε ακαδημαϊκό επίπεδο, από κοινωνιολόγους και ψυχολόγους μεταξύ άλλων, ενώ απασχολούν σοβαρά επαγγελματικές ομάδες που έχουν άμεση σχέση με οικογενειακά θέματα, όπως οι κοινωνικοί λειτουργοί.

Και όμως, η αναγνώριση της σημασίας της οικογένειας και η ενασχόληση με οικογενειακά θέματα δεν μεταφράζεται σε πολιτική και μέτρα για την οικογένεια ως θεσμό. Δεν ακούμε για την οικογενειακή πολιτική μιας κυβέρνησης, όπως ακούμε για την οικονομική, βιομηχανική, εκπαιδευτική ή εργατική πολιτική. Ίσως ενδόμυχα να επικρατεί η πεποίθηση ότι, πέρα από τα κρατικά επιδόματα και τη φροντίδα που ήδη παρέχονται σε μέλη οικογενειών, η οικογένεια στην Κύπρο δεν χρειάζεται άλλη ιδιαίτερη προσοχή αφού φαίνεται ισχυρή, οι γνώσεις και δεξιότητες για σωστή ανατροφή των παιδιών μεταδίδονται ικανοποιητικά από γενιά σε γενιά, ενώ η διαπαιδαγώγηση συμπληρώνεται από το σχολείο.

Όλα αυτά, που ίσως να ίσχυαν σε παλαιότερες εποχές, δεν μπορούν να ισχύουν πια στη σημερινή εποχή. Οι βαθιές και ραγδαίες αλλαγές που συντελούνται σε παγκόσμιο αλλά και σε τοπικό επίπεδο - οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές - και που αναπόφευκτα επηρεάζουν την οικογένεια, δεν επιτρέπουν κανένα εφησυχασμό. Ιδιαίτερα σε μέχρι πρόσφατα αναπτυσσόμενες κοινωνίες, όπου οι ρυθμοί των αλλαγών είναι πιο έντονοι. Τέτοια είναι και η κοινωνία της Κύπρου, και θα πρέπει να θεωρηθεί επείγουσα προτεραιότητα η διαμόρφωση και εφαρμογή κρατικής πολιτικής για την οικογένεια.

Άρχισε ήδη να συζητείται διεθνώς μια νέα αντίληψη για την αντιμετώπιση των θεμάτων της οικογένειας, βάσει της οποίας η οικογένεια θα πρέπει να αντικρίζεται ως σύνολο, ως μια ενότητα, ενώ τα συμφέροντα της οικογένειας ως οικογένειας θα πρέπει να αποτελούν ουσιώδη στοιχεία στη διαμόρφωση πολιτικής και μέτρων. Γίνεται ακόμα λόγος και για Οικογενειακή Ιθαγένεια (Family Citizenship). Ένα παράδειγμα προώθησης μέτρων στο πλαίσιο τέτοιας πολιτικής είναι η υιοθέτηση εντελώς νέας στάσης στον χώρο της απασχόλησης, όπου αντί να εργοδοτούνται άτομα, εργοδοτούνται μέλη οικογενειών, και κατά συνέπεια προωθείται σχετική πολιτική για την προστασία και στήριξη αυτών των οικογενειών. Θα μπορούσαν να

ενθαρρύνονται όλοι οι εργοδότες, με σχετική νομοθεσία, να εφαρμόζουν μέτρα υπέρ της οικογένειας στον χώρο εργασίας.¹

Αυτή η νέα προσέγγιση της αντιμετώπισης της οικογένειας ως συνόλου προτείνεται ως το θεμέλιο και το πλαίσιο για τη διαμόρφωση από το κράτος οικογενειακής πολιτικής, η οποία θα αποσκοπεί στη στήριξη, ενίσχυση και αναβάθμιση της ποιότητας ζωής της οικογένειας. Αυτό προϋποθέτει την υιοθέτηση μιας «οικογενειακής προοπτικής» στη διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής πάνω σε οποιοδήποτε θέμα, έτσι που για κάθε νέα απόφαση πολιτικής να λαμβάνονται υπ' όψιν οι επιπτώσεις που είναι δυνατόν να έχει στην οικογένεια.² Όσα ακολουθούν σ' αυτό το τελευταίο κεφάλαιο με θέμα «Μέτρα Πολιτικής για την Οικογένεια» θα πρέπει να θεωρηθούν ότι εντάσσονται σ' αυτή τη νέα αντίληψη της αντιμετώπισης της οικογένειας ως συνόλου.

Ένα θέμα στο οποίο όλοι συμφωνούν είναι ότι η οικογένεια στην εποχή μας υφίσταται πιέσεις και περνά μια διαδικασία αλλαγών. Βασικό μέλημα στη διαμόρφωση πολιτικής και μέτρων σε σχέση με την οικογένεια είναι ότι οι αλλαγές δεν θα επηρεάσουν την δυνατότητα της οικογένειας να καλλιεργεί κάποιες βασικές και ουσιώδεις αξίες. Είναι στο πλαίσιο της οικογένειας που γονείς και παιδιά θα συνειδητοποιήσουν και θα διδαχθούν την ανάγκη για αλληλοσεβασμό και αγάπη, τη σημασία της ευθύνης, της ομαδικότητας και των ορθών ανθρώπινων σχέσεων.

Πρόκειται για αξίες που αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για ειρηνική συμβίωση, πρόοδο και ευημερία των ανθρώπων. Στο σημερινό ανταγωνιστικό κόσμο, πέρα από τις πιέσεις που διαπιστώσαμε ότι δέχεται η οικογένεια, το έντονα ανταγωνιστικό περιβάλλον έχει επιπτώσεις και στις αξίες: προωθείται μια εγωιστική αντιμετώπιση της ζωής και συχνά παραγνωρίζονται ο αλληλοσεβασμός και η αγάπη. Αυτό το ανταγωνιστικό «ήθος» αντανακλάται επίσης και στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, όπως την τηλεόραση.

Οι εισηγήσεις που ακολουθούν, αποσκοπούν στη στήριξη της οικογένειας και τη διασφάλιση των κατάλληλων συνθηκών για την επιτέλεση του σημαντικού της ρόλου και που ταυτόχρονα θα επιτρέπουν στα μέλη της να συμβάλλουν αποτελεσματικά με την εργασία τους στην ανάπτυξη της οικονομίας του τόπου στο σύγχρονο ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Θα πρέπει να προωθηθούν από την πολιτεία πολιτική και μέτρα που να αφορούν 1. την ίδια την οικογένεια, 2. το εργασιακό της περιβάλλον, 3. το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και τις αξίες που εκφράζει, και 4. τη δημιουργία κατάλληλου μηχανισμού για προώθηση θεμάτων της οικογένειας.

5.1.1 Η Οικογένεια

(α) Η μέριμνα για την οικογένεια πρέπει να ξεκινά από το σχολείο. Χωρίς δισταγμούς και αμφιταλαντεύσεις θα πρέπει να ενταχθεί στο πρόγραμμα των σχολείων μέση εκπαίδευσης μάθημα σφαιρικής και ολοκληρωμένης ενημέρωσης για την οικογένεια (συμπεριλαμβανομένων και των διαφυλικών σχέσεων).

(β) Να εισαχθεί σύστημα συμβουλευτικών υπηρεσιών για οικογένειες, που δυνατόν να περιλαμβάνει σχολές γονέων σε μεγάλα αστικά κέντρα.

(γ) Οι συμβουλευτικές υπηρεσίες για οικογένειες να περιλαμβάνουν και βοήθεια στην βελτίωση των υπηρεσιών (φροντίδας κ.α.) που οι ίδιες οικογένειες προσφέρουν ή είναι υποχρεωμένες να προσφέρουν στα μέλη τους.

(δ) Να αναγνωρισθεί και να τονισθεί ότι η ζωή στην οικογένεια είναι από μόνη της μια αξία. Ο αγώνας για εξασφάλιση καλύτερων οικονομικών όρων είναι αναγκαίος, δεν πρέπει όμως να περιθωριοποιεί την οικογενειακή ζωή.

(ε) Οι κοινωνικές υπηρεσίες να ενεργούν όσο είναι δυνατόν προληπτικά, για να αποφεύγεται η δημιουργία προβληματικών καταστάσεων. Για παράδειγμα, όταν κάποιος πατέρας καταδικάζεται σε φυλάκιση για κάποιο αδίκημα, δεν είναι μόνο εκείνος που επηρεάζεται αλλά όλη η οικογένειά του, πάνω στην οποία η φυλάκισή του θα έχει αναπόφευκτα σημαντικές και ποικίλες επιπτώσεις.

(στ) Να ενθαρρυνθεί η ίδρυση οικογενειακών συνδέσμων που να μεριμνούν για την προώθηση θεμάτων που αφορούν τις οικογένειες.

5.1.2 Οικογένεια και Εργασία

(α) Να υιοθετηθεί πολιτική που να ενθαρρύνει τους επιχειρηματίες και τους εργοδότες να εφαρμόζουν μέτρα υπέρ της οικογένειας στον χώρο εργασίας.

(β) Θα πρέπει να υιοθετηθεί δέσμη μέτρων, από τα οποία οι εργαζόμενοι γονείς να επιλέγουν αυτά που ανταποκρίνονται στις δικές τους ειδικές ανάγκες, και τα οποία θα επιτρέπουν σε ένα από τους δυο γονείς να μένει στο σπίτι περισσότερες ώρες για να είναι με τα παιδιά. Τέτοια μέτρα θα μπορούσαν να είναι: μειωμένο ωράριο εργασίας (χωρίς μείωση του μισθού), εργασία στο σπίτι αντί στο γραφείο, άδεια χωρίς απολαβές αλλά με ειδικό επίδομα).

(γ) Γενικά να ενθαρρύνονται ευέλικτες μορφές εργασίας που θα ανταποκρίνονται στις ανάγκες της οικογένειας ενώ ταυτόχρονα θα εξυπηρετείται και ο στόχος της αποδοτικής εργασίας.

(δ) Να προσφερθούν οικονομικές ελαφρύνσεις ή να ενισχυθεί το εισόδημα των οικογενειών που παρέχεται σε σχέση με τον αριθμό των παιδιών.

(ε) Να προσφερθούν οικονομικές ελαφρύνσεις ή να ενισχυθεί το επίδομα των οικογενειών για τη μόρφωση των παιδιών. Επίσης, θα μπορούσε να επεκταθεί ο υφιστάμενος θεσμός των κρατικών χορηγιών για παιδιά που παρακολουθούν προγράμματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

(στ) Να προωθηθούν μέτρα στήριξης των νέων καθώς και των νέων ζευγαριών. Τέτοια μέτρα θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν την δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης, διευκολύνσεις για απόκτηση κατοικίας και ειδικό επίδομα για νέα ζευγάρια.

5.1.3 Κοινωνικό Περιβάλλον και Αξίες

(α) Τεράστια σημασία και επίδραση έχουν οι αξίες και τα πρότυπα που προβάλλονται στο ευρύτερο περιβάλλον, όσο καλή και πλήρης κι αν είναι η ενημέρωση και διαπαιδαγώγηση στο σχολείο και στο σπίτι. Το πιο εμφανές ίσως παράδειγμα είναι η τηλεόραση. Σε χώρες όπως η Κύπρος (που δεν έχουν σημαντική σε όγκο δική τους παραγωγή) μεταδίδονται σχεδόν αναγκαστικά ξένα προγράμματα που δυνατόν να προβάλλουν ιδέες και πρότυπα ξένα προς τις ανάγκες του Κύπριου πολίτη. Ακόμα και οι ντόπιες παραγωγές είναι συχνά απομιμήσεις ξένων προτύπων. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα στρέψουμε την πλάτη σε ο,τιδήποτε ξένο (τουναντίον, πρέπει να συμμετέχουμε ενεργά και ισότιμα στην παγκόσμια κοινωνία), θα πρέπει η Πολιτεία να θεωρήσει ως σημαντική προτεραιότητα την ενίσχυση της ντόπιας παραγωγής τηλεοπτικών έργων ποιότητας. Με το ίδιο σκεπτικό, θα πρέπει να ενισχυθούν ακόμα περισσότερο και άλλες μορφές ντόπιας έκφρασης, όπως ο κινηματογράφος.

(β) Ένα άλλο ευρύτερο και σημαντικότερο ζήτημα, το οποίο πρέπει επίσης να αντιμετωπισθεί, είναι το αίσθημα της μειονεξίας και της στάσης του υποδεέστερου φτωχού συγγενή που διακατέχουν τον Κύπριο σε σχέση με τον ανεπτυγμένο Δυτικό κόσμο. Είναι αυτό το αίσθημα και η στάση, μεταξύ άλλων, που επιτρέπουν τον εύκολο επηρεασμό από ξένα πρότυπα, στον οποίο αναφερθήκαμε πιο πάνω. Η αντιμετώπιση αυτού του θέματος προϋποθέτει μακρόπνοη πολιτική, της οποίας τη βάση και το στήριγμα αποτελεί η ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ.

5.1.4 Μηχανισμός Προώθησης Θεμάτων της Οικογένειας

Θα πρέπει να επαναδραστηριοποιηθεί η Επιτροπή για την Οικογένεια και να αναβαθμισθεί και διευρυνθεί ο ρόλος της έτσι που να καταστεί ένα ισχυρό όργανο προώθησης και εφαρμογής πολιτικής και μέτρων για την οικογένεια. Οι αρμοδιότητες της Επιτροπής θα μπορούσαν να είναι:

- (α) Η συνεχής παρακολούθηση και μελέτη θεμάτων που αφορούν την οικογένεια.
- (β) Η διεξαγωγή ερευνών για διάφορες πτυχές του θεσμού της οικογένειας αλλά και για άλλα θέματα που έχουν άμεσες επιπτώσεις στην οικογένεια.
- (γ) Η διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής και μέτρων για την οικογένεια.
- (δ) Ο συντονισμός της προώθησης και της εφαρμογής μέτρων για την οικογένεια.
- (ε) Παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής των μέτρων και υποβολή εισηγήσεων για τροποποιήσεις εκεί που χρειάζονται.
- (στ) Ο σχεδιασμός και η εκτέλεση προγραμμάτων ενημέρωσης του κοινού για θέματα οικογένειας.
- (ζ) Η διοργάνωση συνεδρίων και σεμιναρίων για θέματα οικογένειας.

(η) Η παρακολούθηση των διεθνών και κατά κύριο λόγο των Ευρωπαϊκών εξελίξεων στο θέμα της οικογένειας για ενημέρωση και εξαγωγή συμπερασμάτων.

Ένας από τους πρώτους στόχους της Επιτροπής θα πρέπει να είναι η διεξαγωγή νέας έρευνας για την οικογένεια σε συνέχεια της παρούσας, η οποία θα πρέπει να θεωρηθεί σαν μια πρώτη προσέγγιση ενός τεράστιου θέματος με πολλές και βαθύτερες πτυχές.

¹ Βλ. Jon Bernardes, *Family Studies – An Introduction*, Routledge, London, 1997

² Όπως πιο πάνω